

ANTISEMITIZMUS V UMENÍ A MÉDIÁCH KRAJÍN V4 (EDITORIÁL)

Prekladané monotematické číslo vychádza z výskumnej orientácie Ústavu stredoeurópskych jazykov a kultúr FŠŠ UKF v Nitre sústredenej na štúdium medzikultúrnej stredoeurópskej komunikácie, v ktorej židovský element predstavuje relevantnú imagotypnú štruktúru. Tento zástupný symbolický archetyp strednej Európy stelesňuje dejiny tohto kultúrneho areálu, v ktorom židovský tragický osud všeobecne odráža psychickú traumou stredoeurópskeho intelektuála, vykoreneného zo svojej „rodnej“ pôdy. Z tejto skutočnosti vyplýva poznanie, že umelecká reflexia strednej Európy je prepojená s mentálnym obrazom židovského osudu a aj s prejavmi antisemitizmu. Najrôznejšie predstavy o strednej Európe ako imaginárnom, resp. duchovnom priestore vždy obligatórne dopĺňala historická skutočnosť reagujúca na rozličné formy etnického a rasového nacionalizmu, ktorý bol motivovaný strachom o národnú existenciu či obavou z územných strát. Nie náhodou napr. literárna tematika holokaustu či šoa tvorila jeden z fundamentálnych archetypov stredoeurópskej medziliterárnej komunikácie, ktorá priniesla svoj ľudský rozmer a stala sa, ako upozornil český teoretik J. Kroutvor, dôvodom k plaču či v šťastnejšom prípade k anekdote. Práve mentálny stereotyp antisemitizmu sa často odrážal v jazykovej, kompozičnej a tematickej štruktúre, t. j. napríklad pri prezentácii postavy, prostredia, atmosféry, vo výrazových prostriedkoch alebo v rozvíjaní fabulačného a sujetového plánu.

Editorský kolektív si vedome zvolil široké sémantické rozpätie príspevkov (antisemitizmus, antijudaizmus, šoa a pod.), ktoré celkovo upozorňujú na terminologické prekrytie a vrstvenie metonymickej príbuznosti komplementárne prepojených fenoménov židovstva a stredoeurópanstva. Monotematické číslo sa v nadväznosti na skúmanie stereotypov v teoretickej reflexii kľúčových pojmov a foriem antisemitizmu a aj v literatúre krajín V4 (čiastočne aj mimo tento areál) tematicky zameralo na zmapovanie súčasnej prezentácie antisemitských mentálnych stereotypov v priestore umeleckých a literárnych diel (najmä mentálne stereotypy v podobe dialógov a monológov fiktívnych literárnych postáv, prípadne narátora), médií i internetových diskusií (najmä súčasnej podoby mentálnych stereotypov v dialógoch a monógoch diskutujúcich ako reálnych aktérov „ich protižidovského boja“). Jednotlivé štúdie sa preto venujú interpretácii elementov antisemitského diskurzu ako javu lingvoštylistického, ikonického, naratívneho i diskurzívneho v jeho rétoricko-persuazívnej rovine, komplexne imagologického v širokej komparatistickej perspektíve. Aj keď je v popredí reflexia antisemitizmu v umeleckej a mediálnej sfére, mimo pozornosti nezostal ani interdisciplinárny podtext odkazujúci k širšej, sociologicko-historickej perspektíve poznania. V nej býva antisemitizmus pertraktovaný ako mocenský nástroj útlaku páchanom na etnickej alebo náboženskej menšine, a to ako formou organizovaného, tak prostredníctvom náhodného kolektívneho násillia. Štúdie zároveň analyzujú intersemiotické a medzidruhové transfery jednotlivých stereotypov, ich migráciu z textu do textu v podobe špeciálnych identifikačných prvkov, ktoré v adaptačnom reťazci smerujú buď ku kanonizácii, alebo k radikálnej premene antisemitských prejavov.

Blok štúdií otvára úvodný príspevok autorskej dvojice Viery a Kristíny Jakubovskej *Interakcia zabúdania a spomínania ako prejav antropologickej konštanty mentálneho pohybu*, ktorý s filozofickým presahom interpretuje komplementaritu individuálnej a kolektívnej pamäti a ich psychologické a sociologicko-historické rámce. Stať *Reflections of the Holocaust in the Graphic Novels The Boxer and Maus* od Alexeja Mikuláška a Anny Zelenkovej, ktorá zasahuje do oblasti populárnej a najmä mediálnej kultúry, komparuje rozdielne typy antisemitizmu, ako sa v intenzite estetického účinku prejavili v dvoch ťažiskových grafických románoch *Der Boxer* od nemeckého autora Reinharda Kleista a *Maus I – II* od amerického výtvarníka a spisovateľa poľského pôvodu Arta Spiegelmana. K českej literatúre konca 19. storočia sa vracia príspevok Martina Schacherla *Jewish*

Motifs in the Work of Julius Zeyer, zaoberajúci sa významovými transformáciami židovského fenoménu v rozsiahlej a žánrovo pestrej tvorbe českého neoromantického básnika Julia Zeyera. Na zabudnutú, po nemecky píšucu literátku Gertrudu Fussenegger, späťú so západočeskou Plzňou, ktorá prepojila katolícky antijudaizmus s niektorými prvkami ideológie Blut und Boden, upozorňuje heuristicky hodnotný text Petra Kučeru. Interpretácii románu *Prirodzené svetlo* (2021) od maďarského sociológa a spisovateľa Pála Závadu z pohľadu subjektívnej kultúrnej pamäti a stratégie spomínania sa venuje štúdia Zuzany Vargovej, pripomínajúca zložitú slovensko-maďarských vzťahov v polovici 20. storočia. Ku kultúrnemu a sociálno-politickému kontextu prvej Slovenskej republiky odkazuje stať *Antisemitizmus v plagátovej tvorbe v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945)* od Jitky Rožňovej, ktorá na príkladoch plagátovej tvorby demonštruje recepčne agresívne formy explicitného antisemitizmu.

V bloku Rozhľady redakčný kolektív predstavuje v českom preklade originálnu štúdiu Marka Juvana *Jak přemýšlet o světové literatuře z jejího okraje? Nový pohled*, ktorá v angličtine a v modifikovanej podobe zaznela ako úvodný referát na XXIII. svetovom komparatistickom kongrese (AILC/ICLA) v lete 2022 v gruzínskom Tbilisi. Tomuto textu predchádza stručný biografický a bádateľský medailón slovinského literárneho vedca od jedného z editorov Miloša Zelenku, komentujúceho predložené chápanie svetovej literatúry, ktoré získalo v súčasnom teoretickom diskurze priaznivý ohlas, a to aj v anglosaskom a ázijskom kontexte. S porovnávacím myslením súvisí aj extrakt z diskusie v spojitosti s prezentáciou publikácie *Kontexty a komparatistika v literárnej vede* (2023) od bratislavskej vedkyne Márie Bátorovej, v ktorej nás autorka zoznamuje so svojimi výskumnými aktivitami najmä v oblasti dejín slovenskej literatúry 20. storočia. K problematike antisemitizmu sa vracia príspevok Stanislavy Moyšovej, ktorý informuje o prejavoch antisemitizmu vo Francúzsku 21. storočia. Tematicky nadväzujúca esej Magdalény Rychlíkovej z pohľadu etnológie, orálnej histórie a dejín mentalít mapuje osud jednej židovskej rodiny v protektorátnom období.

Redakcia časopisu predpokladá, že publikované texty poslúžia ako tematicko-metodologické východisko k ďalším diskusiám a výskumom, ktoré reflektujú význam mapovania heterogénneho literárnovedného a mediálneho priestoru konštituovaného rozmanitými typmi a formami antisemitizmu a zároveň ovplyvňujúceho spoločenské vedomie v 19. a 20. storočí.

Miloš Zelenka – Zuzana Vargová – Michal Krauter